

TÜRK DÜNYASI SİVİL TOPLUM KURULUŞLARININ BARIŞ İNŞASINA KATKILARI ¹

Cihangir İŞBİLİR, Uluslararası Rabia Platformu Koordinatörü

ciis34@gmail.com

Devletlerin yegâne aktör olmadığı yeni uluslararası ilişkiler anlayışında sivil toplum kuruluşları, devletlerin ulaşamadığı noktalara nüfuz edebilme, esneklik, hızlı karar alma, resmi karar alma mekanizmalarına etki edebilme gibi kabiliyetlere sahip oldukları için gerek dış politika oluşumunda ve yapımında gerekse resmi dış politika uygulamalarının realize edilmesinde, dengelenmesinde ve araçlarının oluşturulmasında yadsınamaz bir role sahiptir.²

Devletlerarası ve/veya devlet içi çatışmaların önlenmesi ve barış inşası çalışmalarında ise toplumsal kılcal damarlara erişebilme kolaylığı ve resmi kurumlara nispeten angajmanları olmaması sebebiyle yetkin, güvenilir, her tarafın benimseyebildiği sivil toplum kuruluşlarının etkin rol alabilme imkânları doğmaktadır. İletişim araçlarının gelişmesi ve devletlerin gittikçe daha geçirgen yapılara bürünmesiyle ‘yumuşak güç’ unsurlarının etkilerinin artması bunda önemli bir etken olmuştur.³

“Çatışma yönetimi liberal bir temele dayandığından sadece devletleri değil, uluslararası örgütler, STKlar, çok uluslu şirketler (TNCs), silahlı gruplar ve hatta bireyler gibi devlet dışı aktörleri⁴ hem çatışmanın tarafları hem de tarafları barıştırmaya çalışan üçüncü taraf aktörler olarak kabul etmektedir. Bu nedenle, sadece uluslararası çatışmalar/sorunlarda değil, iç çatışmalar/sorunlarda da fonksiyonel çözümler üretebilmektedir.”⁵

Onun için barış inşası teorisinde ve uygulamalarında sivil toplumun gittikçe artan rolü, katkısı ve katılımı tartışılmaz bir gerçektir. Bu durum sivil toplum kuruluşlarının barış inşası çalışmalarına müdahalelerinde bazı sınırlarının ve dezavantajlarının olduğu gerçeğini değiştirmez.⁶ Ancak gerek sivil toplum yapısının her toplumda farklılıklar arz etmesi gerekse uluslararası barış inşası konseptinin Batıcı-liberal kökenleri konunun öncelikli çetrefil tarafları olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında barışı inşa etmenin tek tip sihirli bir formülü mevcut değildir ve teorideki boşluklar bizi yeni arayışlara sevk etmektedir.

Türk dünyası (veya daha geniş anlamda İslam Dünyası) gelenek itibarıyla barış inşası çalışmalarının muhtelif çeşitlerine ve medeniyet değerleri açısından bu konuda oldukça zengin bir literatüre sahip olsa da değerler sisteminin aşınmasından ve sivil toplum yapılanmasının eksikliklerinden dolayı istenilen seviyelerde değildir.

---

¹ Bu makale, 11-13 Mayıs 2014 tarihinde Eskişehir’de düzenlenen ‘Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi’nde bildiri olarak sunulmuştur

² Sivil toplum kuruluşlarının uluslar arası ilişkileri etkileme gücü ve boyutları için bkz. Philippe Ryfman, Sivil Toplum Kuruluşları, İletişim Yay., 2006 İstanbul

³ Sivil toplum kuruluşlarının ‘yumuşak güç’ unsuru olmaları hakkında bkz. Joseph S. Nye, Dünya Siyasetinde Başarının Yolu Yumuşak Güç, s. 92-99, Elips Kitap, 2005 Ankara

⁴ Arts, B., “Non-State Actors in Global Environmental Governance: New Arrangements Beyond the State”, on <http://www.unpop.nl/inhoud/artikelen/non-state%20actors%20in%20GG.pdf> (12.02.2007).

⁵ Hüseyin Bağcı, Önsöz Yerine: Çatışma Analizi, Barışı Konuşmak, s. 5, ODTÜ Yayıncılık, 2013 Ankara

⁶ Civil Society and Peacebuilding, Potential, Limitations and Critical Factors, June 19, 2006, Report No. 36445-GLB, World Bank Document

Burada, kısaca, barış inşası çalışmalarının yapısından yola çıkarak Türk dünyası sivil toplum kuruluşlarının barış inşası çalışmalarına son yıllarda gittikçe artan ve güçlenen katkılarını incelemeye çalışacağım.

BARIŞ İNŞASI KAVRAMI VE STK'LARIN BARIŞ İNŞASINDAKİ ROLLERİ

İnsanlık tarihi boyunca farklı formlarda barış inşası mekanizmaları olmuştur ve toplum önderleri, dini liderler, hakemler bu mekanizmalarda rol almışlardır. Barış inşasının kurumsallaşmaya başlaması ise On Dokuzuncu Yüzyılın sonlarında mümkün olmuştur. Önce Milletler Cemiyeti'nin sonra Birleşmiş Milletlerin kurulması, her ne kadar, barışın inşasına arzu edilen katkıyı yapamaları da bu çerçevedeki küresel ve kurumsal adımlardır denilebilir.

Barış inşası (peacebuilding) kavramının doğum tarihi 1975'tir. Galtung'un negatif barış (şiddetin sonlandırılması) ve pozitif barış (hayatın her sahasında barışın tesis ve tespit edilmesi) olarak ikiye ayırdığı barış inşası yaklaşımları üç sınıfta tatbik edilmekte ve incelenmektedir: Barışı korumak (peace keeping), barışı yapmak (peace making) ve barışı inşa etmek (peace building). Uzun süre kullanılmayan barış inşası terimi ilginç bir şekilde 1992'de Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin *Agenda for Peace*⁷ başlıklı raporunda yeniden doğdu. Rapordan anlaşılan 'barış inşası' ifadesiyle sadece Barışı Koruma Operasyonlarına atıfta bulunulmadığı, terimin daha geniş manada ele alındığı idi.

STK'ların sürdürülebilir barış inşası içerisinde oynadığı roller, çevresel şartlar, STK yapıları, devletlerin pozisyonlarına göre değişkenlikler arz etse de barış inşa sürecinin hemen her safhasında müdahaleleri söz konusu olabilmektedir. STK'lar, çatışma potansiyeli olan bölgelerde çatışmayı önleme, çatışma esnasında insani yardım, arabuluculuk, insan haklarını koruma, gözetme, zarar gören insanları koruma, çatışmalardaki ihlalleri duyurma, hukuki takip yapma ve çatışma sonrası rehabilitasyon gibi fonksiyonlar icra edebilmektedirler.⁸

Sivil toplum kuruluşlarının barış inşasındaki fonksiyonlarını Thania Paffenholz şu şekilde sıralamıştır:

- 1- Sivillerin tüm taraflardan gelecek şiddete karşı korunması,
- 2- İnsan hakları ihlallerini ve barış anlaşmalarının uygulamalarını gözlemlemek,
- 3- Barış ve insan haklarını savunma,
- 4- Marjinal grupların grup içi kimliklerinin gelişimi kadar barış ve demokrasi değerlerinin sosyalleşmesini temin etmek,
- 5- Düşman taraflardan insanları bir araya getirerek grup içi sosyal birliktelik ve kaynaşmayı temin etmek,
- 6- Tüm aktörleri yerel ve ulusal seviyede diyalog kurmalarını kolaylaştırmak,

⁷ <http://www.un-documents.net/a47r120a.htm>

⁸ The Role of NGOs and the Civil Society in Peace and Reconciliation, Manuela Mesa Peinado, Helping prevent Violent Conflict: Orientations for External Partners, OECD, Paris, 2001

7- Yukardaki altı adımı atabilmek ve barış inşası çalışmalarına başlayabilmek için hizmetler sunmak.⁹

İSLAM'IN BARIŞ MODELİ

‘Sulh’ kelimesi barış esasına dayalı uluslararası ilişkileri ve bu amaçla yapılan antlaşmaları ifade eder. Arapça’da “afet ve fesattan arındırılmış olma” anlamını, ‘barış’ manasında kullanılan hem ‘silm’ hem de ‘sulh’ kelimeleri barındırır. Birçok âyet ve hadiste bu iki kelime geçmektedir. İslam hükümleri toplumlararası ve uluslararası ilişkilerde barışı esas almıştır.¹⁰ “İslam düşünce geleneği ve Müslüman toplumlar barışı, kültürlerarası ve toplumlararası bir değer olarak benimsemiş ve İslam medeniyetinin kurucu unsurlarından birisi haline getirmiştir.”¹¹

Bu bağlamda barışın ‘çatışmazlık durumu’ndan daha çok dinamik bir inşâ sürecini ifade ettiğinin altını çizmekte fayda vardır.

“Asli (substantive) ve pozitif bir kavram olarak barış, onu sürekli bir ahenk, bütünlük, rıza, denge, huzur ve itidal hali olan bazı şartların bulunmasını gerektirir. Bu asli ve sürekli barış hali, çatışma ve uyumsuzluğun bulunmaması durumu olarak tasvir edilen negatif barıştan (negative peace) farklıdır. Her ne kadar negatif barış, toplumsal şiddeti, sınır anlaşmazlıklarını veya uluslar arası çatışmaları engellemek için vazgeçilmez ise de, asli-pozitif (substantive) barış, çatışmanın, nefretin, kavganın, yıkımın, vahşetin ve şiddetin daha derindeki nedenlerini ele alan kapsamlı bir bakışa davet eder bizi.”¹²

Barışın bu anlamı ile Türk Dünyası vakıf geleneği arasında çok sıkı bir irtibat vardır ve bu sahada faaliyet yürüten sivil toplum kuruluşları barış inşa çalışmalarının esas aktörleridir. Bunun yanında modern barış çalışmaları sahasında faaliyet gösteren ve bu alanda ihtisaslaşan sivil toplum kuruluşları da her geçen gün artmaktadır.

SİVİL TOPLUM GELENEĞİMİZ VE BARIŞ İNŞASI

Modern anlamda sivil toplum bireylerin özgür iradeleriyle bir çıkar ve/veya amaç uğruna bir araya gelerek örgütlenmelerine dayanır. Sivil toplum kuruluşları belli bir amaca yönelik kuruldukları için kısa sürede uzmanlaşırlar, gönüllü katılım esasına dayandığı için kolayca kitleselleşebilirler.¹³ Devlet iktidarının baskı ve iktidarının yer almadığı gönüllü teşekküllerin faaliyet yaptığı alan gibi kabul edilen¹⁴ ‘sivil toplum’ her ne kadar kimi Batı kökenli akademisyenler ve yazarlarca Osmanlı Devleti’nde ve genel anlamda İslam tarihinde gelişmediği iddia edilse de İslam geleneğindeki birçok kurum modern sivil toplum kuruluşlarının işlevlerini yerine getirmiştir.¹⁵ Bu konuda ilim halkaları, medreseler, esnaf örgütlenmeleri ve vakıf çalışmaları ile ilgili literatüre bakmak yeterlidir.¹⁶ Tüm bu

⁹ Civil Society & Peace Building, A Critical Assesment, Tahania Paffenholz, s. 21, 67, Lynne Rienner Publishers, 2010 London

¹⁰ İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, c. 37, s. 485-489

¹¹ İbrahim Kalın, Akıl ve Erdem, s. 227, Küre Yayınları, 2013 İstanbul

¹² İbrahim Kalın, Akıl ve Erdem, s. 193, Küre Yayınları, 2013 İstanbul

¹³ Mehmet Hasgüler, Mehmet B.Uludağ, Uluslararası Örgütler, Alfa Yayınları, s. 447-448, 2007 Ankara

¹⁴ Ahmet Cihan, İlyas Doğan, Osmanlı Toplum Yapısı ve Sivil Toplum, s.9, 3F Yayınevi, 2007 İstanbul

¹⁵ Ziya Kazıcı, Osmanlı Vakıf Medeniyeti, Bilge Yayınevi, 2003 İstanbul

¹⁶ The Oxford Encyclopedia Of Islam And Politics, c.2, s. 536-539, Oxford University Press, 2014 NY

gönüllü teşekküller tarihi aslında tam anlamıyla bir toplumsal barış inşa tarihi gibidir. Yukarda temas edilen 'pozitif barış' bağlamında çok köklü, yaygın ve kapsayıcı çalışmaları asırlardır bu kurumlar yerine getirmişlerdir.

TÜRK STK'LARININ BARIŞ İNŞASI ÇALIŞMALARI

Paffenholz'un kavramsallaştırmasıyla mevcut durumu değerlendirecek olursak, Türk Dünyası'nda (veya daha geniş anlamda İslam Dünyası'nda) ve özellikle Türkiye'de sivil toplum kuruluşlarının kapasiteleri ve etkileşimleri arttıkça barış çalışmalarının bazı basamaklarında çalışma yapan sivil toplum kuruluşlarının sayısı ve etkinliği Batılı ülkelerle kıyaslandığında az olsa da gittikçe artmakta ve güçlenmektedir. Bu anlamda çatışma potansiyeli olan bölgelerde yapılan insani, sosyal ve kültürel sivil toplum faaliyetleri çatışmayı önleme veya barışı inşa etme sonucuna hizmet etmektedir. Özellikle Türkiye'de son yirmi yılda gelişen insani yardım kuruluşlarının barış inşasına en çok hizmet eden sivil toplum kuruluşları olduğunu söylemek mümkündür. 2013 raporlarına göre küresel insani yardım çalışmalarında Türkiye dördüncü büyük bağışçı konumuna yükselmiştir ve Türk STK'ları, çatışma bölgeleri, felaket ve doğal afet meydana gelen yerler başta olmak üzere dünyanın hemen her yerinde insani yardım çalışmaları sürdürmektedir.¹⁷ Bunun yanı sıra İnsani Yardım Vakfı İHH'nın Suriye'de yürüttüğü insani diplomasi çalışmaları sonucu bugüne kadar 2137 Suriyeli, 70 İranlı, 6 Batılı gazeteci ve 1 Afgan serbest bırakılmıştır. Ayrıca Mart 2012'de istihbarat teşkilatı tarafından tutuklanan iki Türk gazeteci de İHH'nın insani diplomasi çalışmaları vesilesiyle 58 gün sonra serbest bırakılmıştır.¹⁸ Ocak 2013'te İHH'nın 48 İranlı hacının serbest bırakılması için Katar ile birlikte sürdürdüğü insani diplomasi çalışması yine bu sahada ilk denilebilecek bir çalışmadır.¹⁹ Bu anlamda bir başka ilk denilebilecek gelişme de Filipinlerde bu sene içinde yaşanmış ve 40 yılı aşkın süredir Moro Müslümanları ve Filipinler devleti ile devam eden çatışmalar sonuçlanmış ve Bangsamoro Barış Süreci başlamış, bu süreçte imzalanan anlaşmaların uygulanmasını gözlemlemek ve incelemek üzere kurulan Bağımsız Gözlemci Heyet'in beş üyesinden birisi İHH olmuştur.²⁰

Dünya çatışma bölgeleri incelendiğinde²¹ gerek devletlerarası gerek devlet-içi olmak üzere farklı yoğunluklardaki çatışmaların çoğunluğunun İslam Dünyasında gerçekleştiğini görülmektedir. Bu itibarla STK'ların barış inşası çalışmaları yapmaları ve bu sahada ihtisaslaşan STK'ların sayısının artması hayati önemdedir.

Türk Dünyası STK'larının son yıllarda barış inşasına katkı anlamında yapmış olduğu bir diğer hamle de küresel ve bölgesel ağlar sahasında olmuştur. Federasyon, birlik, platform, kongre ve forum gibi çeşitli isimler altında oluşturulan sivil toplum ağları yabancılaşmayı giderip işbirliği ve teması artırdığı için oldukça önemlidir. Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği (MÜSİAD)'ın öncülüğünde kurulan ve ilki Eylül 1995'te gerçekleştirilen Uluslararası İş Forumu (IBF), Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı (TGTV) inisiyatifiyle Mayıs 2005'te oluşturulan İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği (İDSB) ve yine Türk STK'ların girişimiyle Eylül 2013'te kurulan Uluslararası Rabia Platformu küresel barışa hizmet eden sivil toplum ağları olarak dikkat çekmektedir. Bu ağlar (networkler) İslam

¹⁷ Global Humanitarian Assistance Report 2013, <http://www.globalhumanitarianassistance.org/wp-content/uploads/2013/07/GHA-Report-2013.pdf>

¹⁸ Suriye'de insani diplomasi, <http://www.ihh.org.tr/tr/main/pages/suriyede-insani-diplomasi/314>

¹⁹ İran'dan Türkiye ve Katar'a "takas" teşekkürü, Hürriyet, 13 Ocak 2013, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=22352222&tarih=2013-01-13>

²⁰ Rapor: Moro Özerklik Arifesinde, Mayıs 2014, <http://www.ihhcademi.com/wp-content/uploads/2014/05/moro-ozgurluk-arifesinde.pdf>

²¹ Conflict Barometer 2013, The Heidelberg Institute for International Conflict Research (HIK), <http://conflictbarometer.com/en/index.html>

Dünyasındaki tanışma, işbirliği, koordinasyon gibi ihtiyaçları karşılamakla birlikte çatışmaların çözülmesi, barışı koruma, barışa zorlama ve çatışma sonrası rehabilitasyon çalışmalarının yapılmasında daha etkin rol almaya vesile olabilmekte ve özellikle Müslüman toplumların ve uluslararası kamuoyunun İslam Dünyası ile ilgili algısına olumlu anlamda katkıda bulunmaktadır.

Bu bağlamda son olarak yeni orijinal bir çalışmadan bahsetmek mümkündür. 2013 Mayıs ayında Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin katkısıyla İslam Dünyası STK'ları Birliği ve Osmanlı Derneği'nin işbirliğiyle Balkanlar bölgesinde geniş kapsamlı bir saha tarama projesi başlatılmıştır. Balkanlarla Sürekli İşbirliği ve Temas Projesi²² başlıklı bu çalışma sayesinde sivil bir gözle Balkanların gerçek bir fotoğrafı çekilmektedir. Bu çalışma özellikle yakın zamanda çok büyük savaşlar yaşamış, etnik ve dini kimliklerin çok öne çıktığı ve çatışma potansiyelinin hala geçerli olduğu Balkanlar bölgesinde proje gerçekleştirmek ve bu sahada çalışma yapmak isteyen kamu veya sivil kurumlara stratejik planlama yapma imkânı sunmakla birlikte bölgeyi de gerçekçi bir bakış açısıyla tanıtmaktadır. Balkanlardaki 11 ülkeyi ve Balkanlar dışında yaşayan Balkan diasporasını kapsayan proje ile bölgeye kalıcı bir barışın ve sürdürülebilir bir istikrar ve refahın tesisine katkı amaçlanıyor. Barış çalışmalarının olmazsa olmaz şartı olan, çalışma bölgesi ve taraflar ve muhataplarla ilgili olabildiğince doğru ve detaylı bilgi sahibi olmak adına Balkanlarla Sürekli İşbirliği ve Temas Projesi modellenmesi ve derinleştirilmesi gereken bir proje olarak bir örneklik teşkil etmektedir.

Birçok çatışmaya sahne olan ve çatışma potansiyeli taşıyan Türk Dünyasında barış çalışmaları ihtiyaca göre çok yetersizdir. Barış çalışmaları yapan sivil toplum kuruluşu sayısı da oldukça azdır. Mevcut STK'ların barış inşasına katkıları önemli olmakla birlikte Türk Dünyasının zengin tarihi birikimi, değerleri ve dinamizmi ile bölgesel ve küresel barışa daha fazla katkıda bulunması mümkündür. Barış dinamikler ve tesisi için sürekli "savaşmayı" ve mücadele etmeyi gerektirir.

---

²² www.balkanisbirligi.org